

ЦЕРКОВНІ ІЄРАРХИ В ІСТОРІЇ НІЖИНСЬКОГО БЛАГОВІЩЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ

Стаття присвячена життю і діяльності церковних ієрархів, похованих у Ніжинському Благовіщенському соборі, а саме: архімандриту монастиря, а пізніше єпископу Білгородському і Обоянському Єпіфанію Тихорському, Болгарському митрополиту Михайлу Грецькому, архієпископу Волинському і Житомирському Інокентію і єпископу Кавказькому і Ставропольському Іоаннікію Образцову. Також автор дослідив некрополь, який знаходився на території Благовіщенського і Ветхоріздвяного монастирів.

Ключові слова: Ніжинський Благовіщенський монастир, церковні ієрархи, некрополь, святині.

Монастирі – це духовні об'єднання однодумців, для яких головним у житті було відречення від світу і присвячення власного життя Богові, при цьому вони не повинні мати ні дому, ні речей, необхідних для проживання, ні багатства. В житті ченців було тільки одне – служіння християнським ідеалам. Разом з тим політичні події, що відбулися в середині XVII ст. в Україні, суттєво вплинули на спосіб життя як населення в цілому, так і чернецтва зокрема. Проте духовні святині обителів не втратили свого значення, а навіть навпаки, слугували своєрідними символами, що привертати увагу чималої кількості віруючих. Однією з таких святинь були монастирські некрополі, а особливою пошаною користувалися поховання визначних церковних ієрархів, з іменами яких пов'язувалося чимало історій, переказів і легенд.

Під час дослідження історії Ніжинського Благовіщенського монастиря було виявлено, що далеко не всі з його настоятелів закінчили своє життя у м. Ніжині. Так, із 40 архімандритів, які керували обителлю, лише двоє поховані у Благовіщенському соборі. Це Платон Левицький (1749) та Йосиф Миткевич (1762). Крім того, три архімандрити поховані на погості Благовіщенської обителі: Платон Григорович (1839), Варфоломій Левицький (1873) та Іоан (1911) [1, арк. 4]; троє – у монастирі Різдва Пресвятої Богородиці: Арсеній Домонтович (1799), Павло Чедневський (1803) і Євген Прозоров (1830). Усі

інші настоятелі були переведені з Ніжина до інших міст і обителей, де й закінчили своє земне життя. За те під склепінням Благовіщенського собору знайшли спокій чотири святителі, кожен з яких був визначною постаттю [2, с. 77–78].

Життя двох ієрархів, мова про яких піде далі, були тісно пов'язані, як Ніжинським Благовіщенським монастирем, так і один з одним. Перший з них, Єпіфаній Тихорський, народився у Польщі, де і коли наразі невідомо. Закінчив Київську духовну академію і потім деякий час працював у ній викладачем. З 1711 р. виконував обов'язки намісника Києво–Братського монастиря, звідки його призначили ігуменом Глухівської Петропавлівської обители, а в 1719 р. перевели до Ніжина [1, арк. 2].

Керуючи справами Благовіщенського монастиря, на стоятель неодноразово звертався до гетьмана І. Скоропадського зі скаргами з приводу різноманітних безпорядків, що відбувалися в монастирських вотчинах, зазначаючи, що окремі з них просто називалися монастирськими, а насправді ними володіли зовсім сторонні люди, не маючи на це законного права. Що стосувалося духовних справ, то у 1720 р. архімандрит заснував у монастирі спеціальний синодик для поминання померлих царського роду, Синоду та духовних благодійників обители.

Пізніше, 9 липня 1722 р., Єпіфаній Тихорський був посвячений у сан єпископа Білгородського і Обоянського, де служив упродовж дев'яти років. У 1722 р. в Білгороді він заснував слов'яно–латинську школу, яку в 1725 р. перевели до Харкова, а в 1731 р. надали статус колегіуму. Помер Єпіфаній Тихорський 2 липня 1731 р., похований у Благовіщенському соборі у Ніжині. За часів його керування сталася подія, яка потім привертала увагу багатьох жителів м. Ніжина і мала велике значення для обители, як важливого осередку духовного життя. мова йде про приїзд сюди іншого святителя – Михайла Грецького. Звідки він походив і яку єпархію очолював, достовірно встановити не вдалося.

Однак існувало припущення, що він був Болгарським митрополитом з Шумли і під час війни польського короля Яна III Собеського з Молдавським господарем Дукею в 1683 р. переїхав до Могильова, який тоді перебував у його духовному віданні. Через деякий час Михайло відправився до царя Петра I з проханням призначити його єпископом, за іншими даними, його запросили для участі у суді над царевичем Олексієм. Зупинившись у Ніжині, митрополит захворів і невдовзі помер. Сталося це у 1721 р.

Достеменно відомо, що святитель Михайло за походженням був грек, і це не завадило йому отримати сан архієрея у слов'янських країнах. Найбільш вірогідна причина його приїзду до Лівобережної України, скоріше за все, – збирання милостині, як це робили інші грецькі святителі впродовж XVII – XVIII ст. Подорожуючи країною, Михайло безперечно мав намір зупинитися в Ніжині, тому що там існувала досить велика і заможна грецька община, яка на початку XVIII ст. зміцніла настільки, що власним коштом заклала кам'яну Михайлівську церкву, освячену в 1731 р., проте залишитись у місті надовго йому не судилося. Можливо, ніжинські греки і поховали б свого земляка у власному храмі, але на той час Михайлівська церква ще будувалася, і тому святителя поховали у нещодавно висвяченому Благовіщенському соборі.

Ходили легенди, нібито тіло святителя Михайла Грецького залишалось нетлінним. Підтвердження того вперше виявили при похованні колишнього архімандрита Благовіщенського монастиря єпископа Єпіфанія Тихорського у 1731 р. в одному склепі зі святителем Михайлом, саме тоді його тіло бачили нетлінним.

На початку XIX ст. архімандрит Віктор Черняєв відкрив склеп митрополита і теж констатував нетлінність його мощів, через що наказав на стіні собору біля могили святителя намалювати його зображення у повний зріст і помістити напис: “Сего святителя Михаила здесь почивают нетленные мощи; с 1721 г.” За його ж наказом у соборі зробили тимчасовий вхід до усипальниці, а після того, як реставраційні роботи завершилися – закрили. Пізніше у 1858 р. преосвященний Іоаннікій Образцов у донесенні

Чернігівському архієпископу Павлу Подлипському про загальний стан обителі вказував на поховання святителя Михайла, мощі якого залишалися нетлінними. Таке свідчення архіпастиря тим більше заслуговувало на увагу, оскільки після смерті останнього під час поховання у 1880 р., незважаючи на значну вологість у приміщенні собору і особливо у склепі, ченці ще раз бачили нетлінні мощі святителя Михайла. Наприкінці ХІХ ст. архімандрит Григорій Лукашевич, на прохання віруючих м. Ніжина і округи, запровадив у монастирі звичай проводити соборну панахиду за Михайлом Грецьким. Пам'ять святителя в обителі вшановували 30 вересня у день Михайла, першого Київського митрополита [3, с. 3–17].

Іншим святителем, похованим у стінах Ніжинського Благовіщенського собору був архієпископ Волинський і Житомирський Інокентій, який у 1840 р. проїжджав з Волині на Орловську кафедру. По дорозі він на деякий час зупинився у місті, а перепочивши, преосвященний відправився в дорогу, але невдовзі важко захворів і був змушений повернутися до м. Ніжина, де невдовзі помер.

До призначення на Орловську кафедру він викладав у Пермській духовній семінарії, потім, за рекомендацією Михайла Сперанського, його затвердили на посаду вікарія до Московської єпархії, а з Москви направили до Курська, звідки призначили архієпископом Волинським і архімандритом нещодавно поверненої з унії у православ'я Почаївської Лаври. Преосвященний служив там упродовж восьми років (1832–1840) і залишив по собі пам'ять доброго господаря, розумного адміністратора і відвертої людини. Він же переконав прийняти постриг і призначив намісником Почаївської Лаври Кременецького протоієрея Григорія Рафальського, який потім з ім'ям Антоній став Санкт–Петербурзьким митрополитом.

Преосвященного Інокентія поховали біля західної стіни у Благовіщенському соборі праворуч від входу. Над його склепом знаходилася мідна меморіальна дошка з написом: “Лета Господня 1840 апреля в 25 день Преосвященный Иннокентий архиепископ Орловский и Севский, на пути от

Волынской паствы к Орловской возванный ко граду Небесному здесь оставил земную храмину тела, поживши на земле лет 56–ть, архиерействовал почти 9 лет” [2, с. 79].

6 жовтня 1857 р., до Ніжинської обителі направили звільненого на пенсію єпископа Кавказького і Ставропольського Іоаннікія Образцова. У 1858 р. він подав клопотання до Синоду, щоб йому доручили керувати господарською частиною Ніжинського Благовіщенського монастиря без додаткової оплати, залишаючи при цьому посаду настоятеля обителі. Синод погодився, але займався єпископ справами обителі не довго. Вже наступного року він сам відмовився від виконання обов’язків через похилий вік. З того часу і до самої смерті він жив у Ніжинському Благовіщенському монастирі, не приймаючи активної участі у справах обителі.

Преосвященний Іоаннікій Образцов (1792–1880), уродженець Тверської єпархії. Народився у родині пономаря в с. Титівка, початкову освіту здобув у Тверській духовній семінарії, а пізніше продовжив навчання у Санкт–Петербурзькій духовній академії, по закінченню якої його залучили до другого розряду академічних вихованців. 18 липня 1817 р., з утворенням комісії духовних училищ, отримав звання кандидата, а 24 липня того ж року, ще світською людиною з ім’ям Іоанна Образцова був направлений до Чернігівської духовної семінарії викладачем грецької та єврейської мов, одночасно там само обіймав посаду секретаря. У його атестаті від 31 липня 1817 р. була примітка, що під час випуску з академії йому виповнилося 25 років, завдяки чому вдалося точно встановити дату його народження, оскільки інших джерел з цього приводу не знайдено. 28 серпня 1819 р. у м. Чернігові Іоанн Образцов прийняв постриг з ім’ям Іоаннікія, а вже 4 грудня того ж року за відмінну працю і зразкове дотримання правил чернечого життя його посвятили в ієромонаха і нагородили набедренником. Продовжуючи службу в Чернігові, 21 грудня 1819 р. Іоаннікій Образцов став членом правління семінарії з навчальної частини, а 13 липня 1820 р. він уже виконував обов’язки

присутнього Чернігівської декастерії. У 1821 р. його перевели до Мінської семінарії на посаду ректора, де він одночасно викладав богословські науки.

Надалі Іоаннікій Образцов працював ректором семінарій у Могилеві (з 16 липня 1824), Тобольську, де 31 січня 1828 р. його нагородили орденом Св. Анни II-го ступеня, Пермі (з 21 лютого 1828) і Пензі (з 18 липня 1829). 7 березня 1832 р. за наказом Синоду він був викликаний до Санкт-Петербургу для прийняття В'ятської єпархії, яку очолював до 1835 р. [4, с. 401–404]. Потім упродовж 15 років преосвященний перебував в Уфі, де очолював місцеву єпархію, а в 1850 р. вийшов наказ про його призначення до Кавказької єпархії. Архіпастир сам просив, щоб його перевели на південь до регіону з більш м'яким кліматом з розрахунком поправити здоров'я, але надії не справдилися. Сили поступово залишали Іоаннікія Образцова, і за власним клопотанням від 6 жовтня 1857 р. його звільнили на пенсію і направили до Ніжинського Благовіщенського монастиря, де він прожив 22 роки і адміністративними справами практично не займався.

17 квітня 1880 р., у Великий четвер, владика востаннє висповідався і причастився, а у чотири години ранку наступного дня його не стало. Монастирська братія під наглядом архімандрита Григорія Лукашевича одягла померлого у відповідності до високого архієрейського сану і через годину відправила соборну панахиду, а о шостій вечора панахиду відправило біле духовенство м. Ніжина. У суботу тіло преосвященного з його покоїв перенесли до Благовіщенського собору і у той же час настоятель надіслав телеграму єпископу Чернігівському та Ніжинському Серапіону Маєвському, в якій повідомляв про смерть Іоаннікія Образцова. Приїхавши до м. Ніжина, він 22 квітня прийняв місцеве духовенство, з яким вирішував, де проводити заупокійну літургію, оскільки в Благовіщенському соборі ще не відкрили богослужіння після зими. Зранку наступного дня єпископ оглянув церкви – монастирську Петра і Павла і сусідню приходську Успенську – після чого вирішив проводити літургію в останній. У середу 23 квітня о шостій вечора тіло померлого перенесли до Успенської церкви.

Літургію проводив архієпископ з архімандритом Г. Лукашевичем, протоієреями І. Чернявським і А. Хойнацьким та двома ієромонахами. Після того Серапіон Маєвський звернувся до присутніх з проповіддю “О зажде безсмертия в человеческом духе”, у якій зазначав, що був близько знайомий з померлим і знав про його ревне бажання служити православної церкві. Він дивувався, з якою енергією майже дев’яносторічний старець просив, щоб хто-небудь подав клопотання про його призначення єпархіальним архієреєм, і це після більш ніж 30 років життя у сані архієпископа. Чернігівський преосвященний наводив приклади, що подібний потяг міг бути викликаний недоліком коштів, або глибоко прихованим у душі честолюбством, славолюбством і бажанням владарювати над іншими, однак одразу ж зазначав, що Іоаннікій Образцов завжди був гарно забезпечений державою, а скромне і усамітнене життя у Ніжинській Благовіщенській обителі вказувало на відверту відразу до влади. У такому потязі Серапіон Маєвський убачав любов до життя і роботи, і ця любов ставала тим сильнішою, чим ближче архіпастир наближався до смерті. Єпископ характеризував Іоаннікія Образцова як людину привітливу, незлу, тверезу, добродісну, благочинну і миролюбиву. Вказував, що його життя цілком відповідало його прізвищу – Образцов: “...образцом был он для верных в слове, в житии, в любви, в духе, в вере, в чистоте” [5, с. 386–390].

Після цього надгробне слово промовив протоієрей А. Хойнацький. Він звернув увагу на те, що Іоаннікій Образцов тривалий час страждав від хвороб, через що навіть відмовився від архієрейської служби і просив перевести до Малоросії, де сподівався відпочити і знову повернутися до церковних справ, але так не трапилося. Кожний наступний рік поступово вичерпував здоров’я святителя, а в останні роки життя він навіть не міг пересуватися без сторонньої допомоги. У той же час протоієрей робив наголос на тому, що для справжнього християнина з усіх днів страсного тижня найбільш важливим є день становлення святого таїнства тіла і крові Христа.

Віруючі вважали для себе найбільшої бідою і знаменням гніву Божого не причаститися святими таїнствами у Великий четвер, і покійний ніби навмисно чекав цього значного дня перед власною смертю, щоб востаннє стати причасником трапези Божої. За днем тайної вечері слідував не менш значний день страстей і смерті Ісуса Христа – саме у цей день помер Іоаннікій Образцов. І насамкінець А. Хойнацький указував, що поховання відбувалося у дні світлої “седмици”, коли усі поховальні звичні пісні, за церковним уставом, змінювалися високими урочистими пасхальними піснями, що вважав не випадковим. Узагалі вся його промова проникнута чудовими порівняннями земного і потойбічного життя, вознесінням душі з відродженням природи після зимового сну, роздумами з приводу тогочасного життя церкви і людей, які віддавали всі свої сили служінню Богу [6, с. 390–398].

По закінченню похоронної відправи відбувся хресний хід з тілом померлого до Благовіщенського собору, де провели коротку літургію, на якій останнє слово промовив настоятель Ніжинської Богословської церкви Федір Васютинський. Значна частина промови присвячувалась беззаперечним високим духовним якостям владики впродовж усього його життя і особливо під час перебування у м. Ніжині. Саме за ці трохи більше ніж двадцять років духовного зв'язку з місцевим населенням виросла та моральна повага, з якою ставилися до святителя жителі м. Ніжина, підтвердженням чому була присутність під час поховання високих церковних осіб регіону і великої кількості звичайних віруючих міста [7, с. 398–400].

Після цього Серапіон Маєвський зачитав грамоту, поклав її до рук померлого, і труну Іоаннікія Образцова перенесли до південної стіни собору, біля преділу Стрітєння Господня, де й поховали. Сучасники тих подій неодноразово зазначали, що вже давно не бачили такої кількості віруючих – на площі між собором і Благовіщенською монастирською церквою не було вільного місця – і пояснювали значну увагу людей до цієї події великою повагою місцевих жителів до померлого, святковим днем і звісткою, яка дуже

швидко поширилася містом, що тіло святителя, не дивлячись на те, що після смерті пройшов майже тиждень, зовсім не почало тліти [8, с. 378–382].

Таким чином, упродовж XVIII – початку XX ст. Ніжинський Благовіщенський монастир залишався значним осередком релігійного і духовного життя регіону. Його святині, серед яких особливе місце відводилося вказаним ієрархам, не тільки привертали увагу багатьох віруючих м. Ніжина і навколишніх поселень, а й були вагомими чинниками для чіткого дотримання монастирських правил і християнських чеснот насельниками обителі.

Список використаних джерел

1. ІР НБУВ. – Ф. ХХІІІ. – Од. збер. 323. – 5 арк. Список архимандритов Нежинского Благовещенского монастыря.
2. Хойнацкий А. Очерк истории Нежинского мужского Благовещенского монастыря / А. Хойнацкий. – Нежин, 1906. – 102 с.
3. Кулжинский Г. Розыск о Святителе Михаиле, почивающем нетленно в г. Нежине Черниговской губернии / Г. Кулжинский. – Чернигов, 1882. – 18 с.
4. Хойнацкий А. К некрологу епископа Иоанникия, скончавшегося в Нежине, дополнение / А. Хойнацкий // Прибавления к ЧЕИ. – 1880. – № 27. – С. 401–404.
5. Серапион (Маевский). Слово в день погребения преосвященного Иоанникия, бывшего епископа Кавказского, 24 апреля 1880 года / Серапион (Маевский) // Прибавления к ЧЕИ. – 1880. – № 27. – С. 386–390.
6. Хойнацкий А. Речь, сказанная во время отпевания преосвященного Иоанникия пред со святыми упокой / А. Хойнацкий // Прибавления к ЧЕИ. – 1880. – № 27. – С. 390–398.
7. Васютинский Ф. Надгробная речь, сказанная перед опусканием в могилу тела епископа Иоанникия, в Благовещенской церкви Нежинского мужского монастыря / Ф. Васютинский // Прибавления к ЧЕИ. – 1880. – № 27. – С. 398–400.

8. Хойнацкий А. Погребение Преосвященного Иоанникия в Нежине / А. Хойнацкий // Прибавления к ЧЕИ. – 1880. – № 27. – С. 378–382.

References

1. IR NBUV. – F. XXIII. – Od. zber. 323. – 5 ark. Spysok arhimandritov Nezhynskogo Blagoveshenskogo monastyria.

2. Hoinatskiy A. Ocherk istorii Nezhynskogo muzhskogo Blagoveshenskogo monastyria / A. Hoinatskiy. – Nezhyn, 1906. – 102 s.

3. Kulzhynskiy G. Rozysc o Sviatitele Mihaile, pochivaushem netlenno v g. Nezhyne Chernigovskoy gubernii / G. Kulzhynskiy. – Chernigov, 1882. – 18 s.

4. Hoinatskiy A. K nekrologu episkopa Ioannikia, skonchavshegosia v Nezhyne, dopolnenie / A. Hoinatskiy // Pribavlenia k CHEI. – 1880. – № 27. – S. 401–404.

5. Serapion (Maevskiy). Slovo v den' pogrebenia preosviashennogo Ioannikia, byvshego episkopa Kavkazskogo, 24 apreliia 1880 goda / Serapion (Maevskiy) // Pribavlenia k CHEI. – 1880. – № 27. – S. 386–390.

6. Hoinatskiy A. Rech', skazannaia vo vremia otpevania preosviashennogo Ioannikia pred so sviatymi upokoi / A. Hoinatskiy // Pribavlenia k CHEI. – 1880. – № 27. – S. 390–398.

7. Vasiutinskiy F. Nadgrobnaia rech', skazannaia pred opuskaniem v mogilu tela episkopa Ioannikia, v Blagoveshenskoj tserkvi Nezhynskogo muzhskogo monastyria / F. Vasiutinskiy // Pribavlenia k CHEI. – 1880. – № 27. – S. 398–400.

8. Hoinatskiy A. Pogrebenie Preosviashennogo Ioannikia v Nezhyne / A. Hoinatskiy // Pribavlenia k CHEI. – 1880. – № 27. – S. 378–382.

Гапоненко Д. И., кандидат исторических наук, доцент кафедры украиноведения, политологии и социологии, Черниговский национальный педагогический университет им. Т. Г. Шевченко (Украина, Чернигов), crystalsword@ukr.net

Церковные иерархи в истории Нежинского Благовещенского монастыря

Статья посвящена жизни и деятельности церковных иерархов, похороненных в Нежинском Благовещенском соборе, а именно: архимандриту монастыря, а позднее епископу Белгородскому и Обоянскому Епифанию Тихорскому, Болгарскому митрополиту Михаилу Греческому, архиепископу Волынскому и Житомирскому Иннокентию и епископу

Кавказскому и Ставропольскому Иоанникию Образцову. Также автор изучил некрополь, который находился на территории Благовещенского и Ветхорождественского монастырей.

Ключевые слова: *Нежинский Благовещенский монастырь, церковные иерархи, некрополь, святыни.*

Gaponenko D. I., *Candidate of historical sciences, associate professor of the chair of Ukrainian studies, political science and sociology Chernihiv National Pedagogical University named after T. G. Shevchenko (Ukraine, Chernihiv), crystalsword@ukr.net*

Church hierarchs in history of Nizhyn Blagovishensky Monastery

The article describes the life and work of the church hierarchs, which were buried in Nizhyn Blagovishensky Cathedral, which are: monastery archimandrite and later Bishop of Belgorod and Oboyany Epiphaniy Tyhorsky, Bulgarian metropolite Myhailo Gretskey, archbishop of Volyn and Zhytomyr Inokentiy, bishop of Caucasus and Stavropol Ioannikiy Obratzsov. Also the author has examined necropolis which was located on the territory of Blagovishensky and Vethorizdviany monasteries.

Keywords: *Nizhyn Blagovishensky monastery, church hierarchs, necropolis, shrines.*